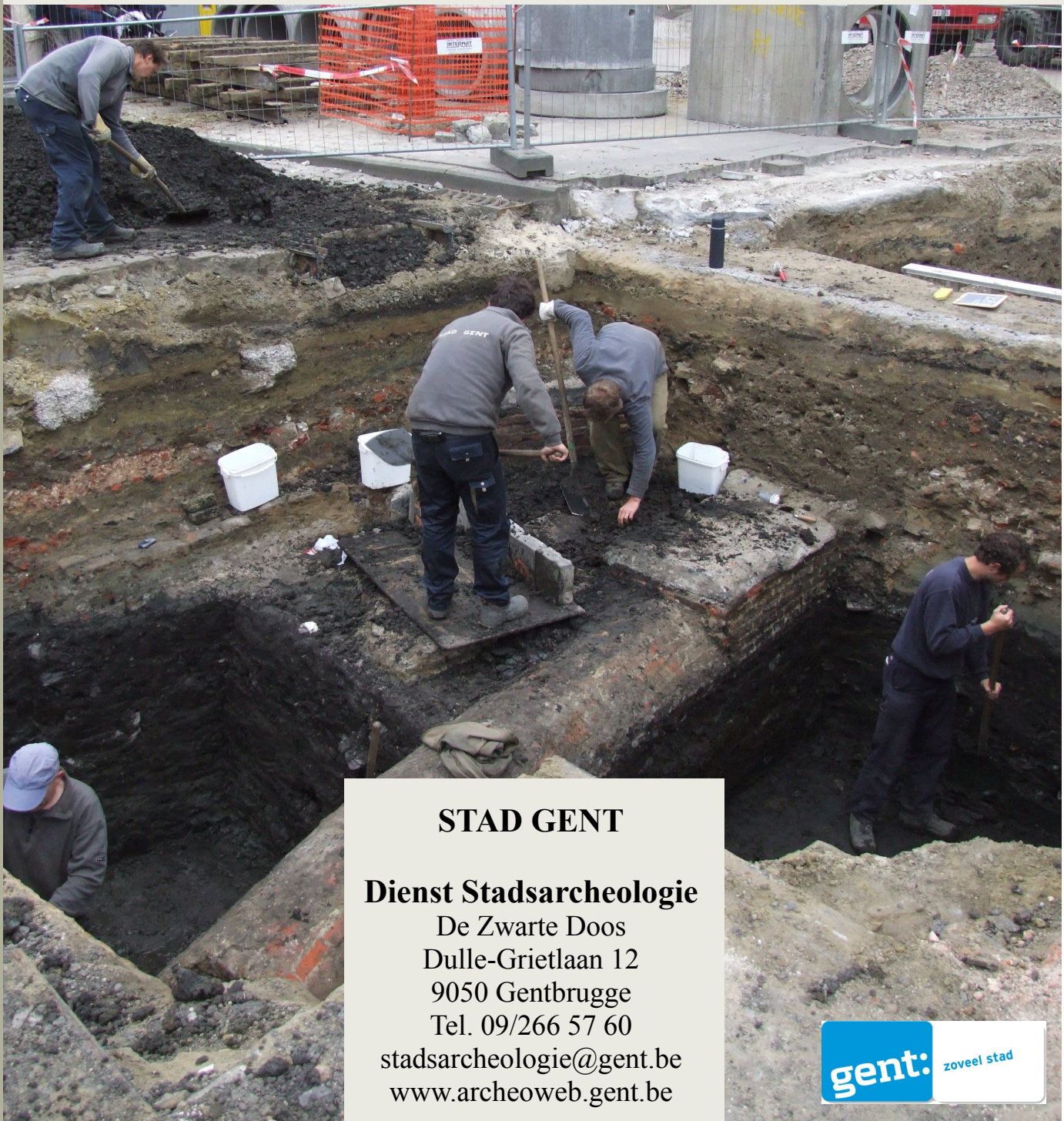

Gent Korenmarkt

Archeologisch verslag

Vergunning 2008/145

STAD GENT

Dienst Stadsarcheologie

De Zwarte Doos

Dulle-Grietlaan 12

9050 Gentbrugge

Tel. 09/266 57 60

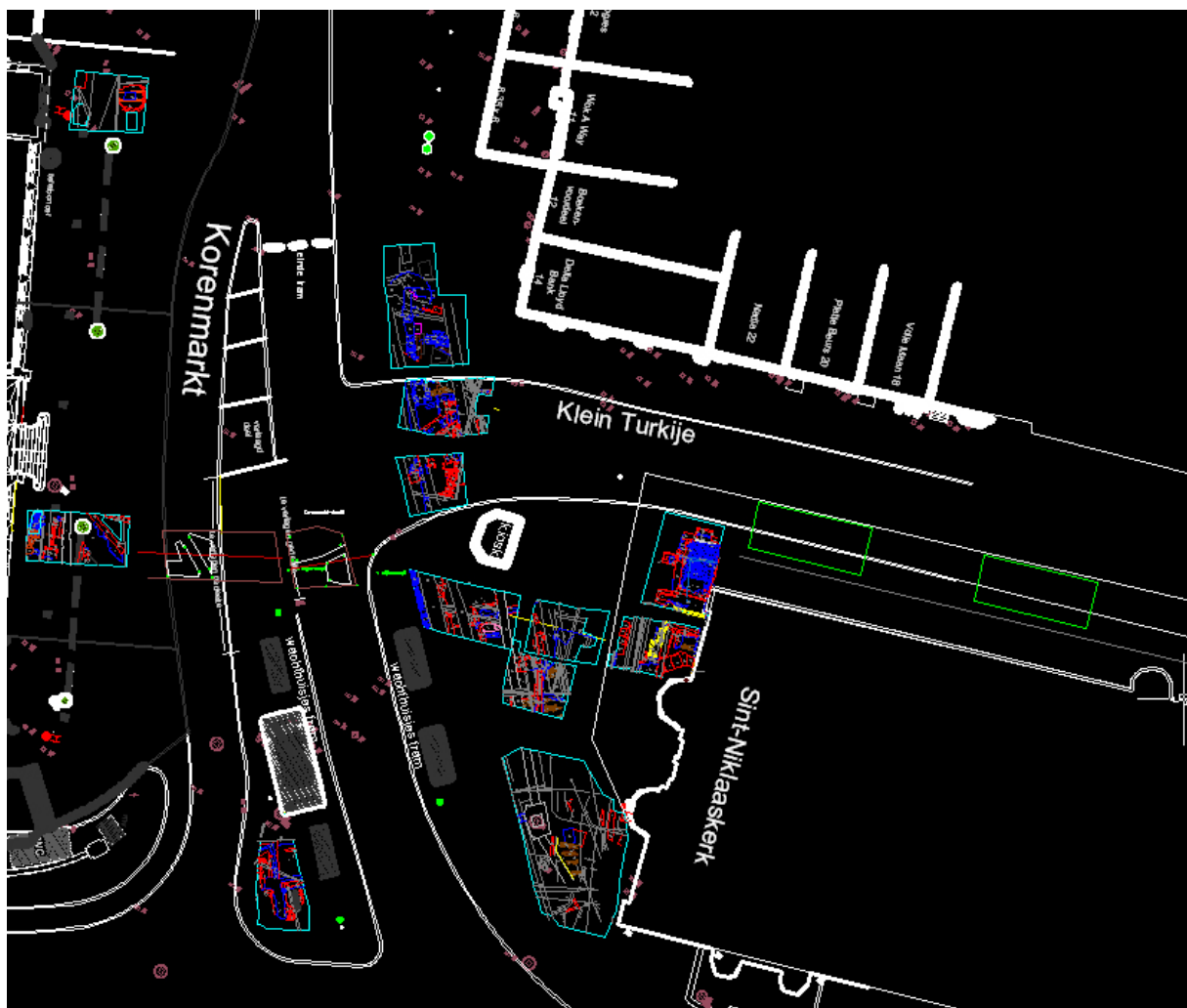
stadsarcheologie@gent.be

www.archeoweb.gent.be

Archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt

Geert Vermeiren & Marie-Anne Bru

In de periode van december 2006 tot mei 2009 werd door de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt uitgevoerd (opgravingsvergunning 06/219; 2007/195; 2008/145/27343; 09-13103¹). Deze werken kaderden in de grootschalige heraanlegplannen voor het centrum van de stad. Door de precare ligging van de Korenmarkt als knooppunt van verschillende circulatie-assen in de binnenstad werden in de tijdsspanne van bijna 3 jaar 16 vlakken uitgezet (afb. 1), telkens in het kader van een bijzondere vraagstelling en rekening gehouden met de talrijk aanwezige nutsleidingen.

afb. 1: Overzicht van de verschillende opgravingsvlakken (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Historische en geografische situering

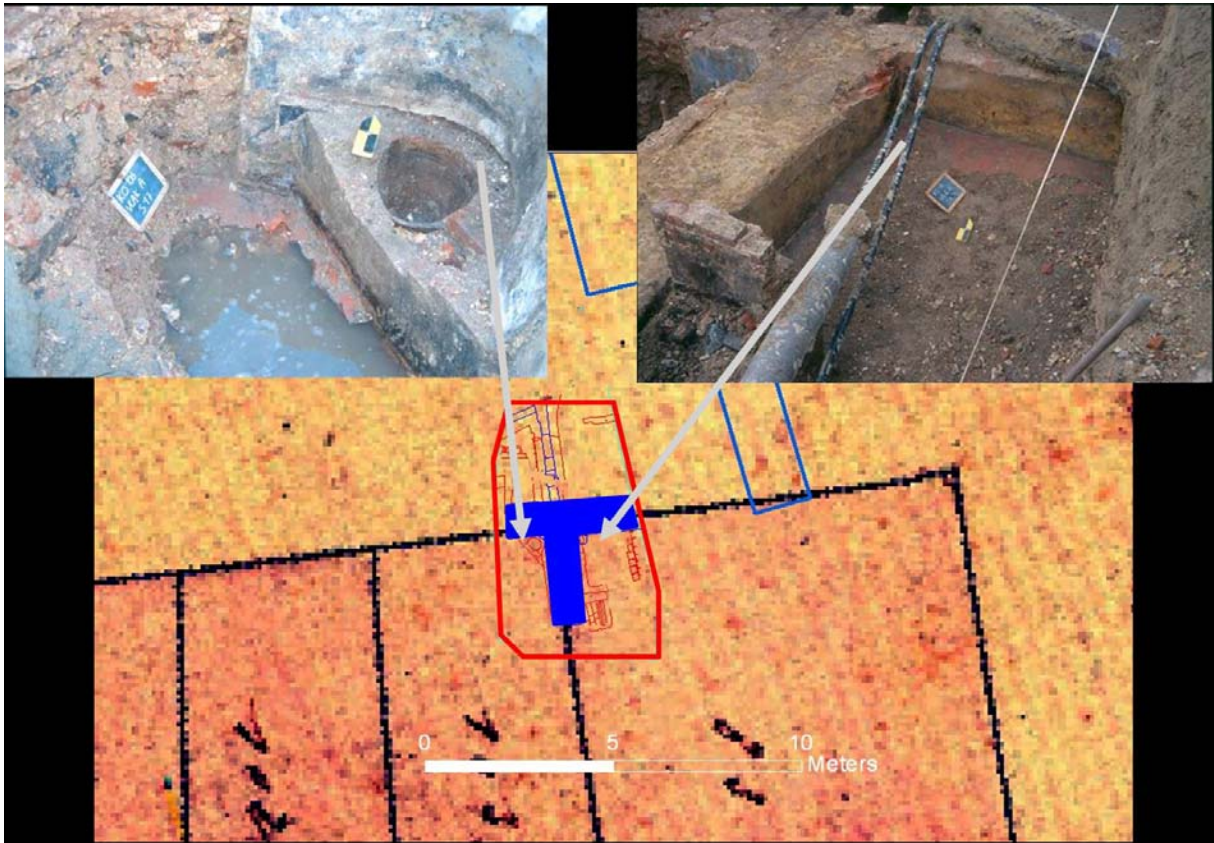
¹ Het laatste deel was in samenwerking met de archeologen Thomas Bradt en Raf Trommelmans van de NV Monument.

De Korenmarkt situeert zich in de overgangszone tussen de hogere zandruggen en de belangrijkste Leie-arm. Het huidige rechte tracé tussen de Graslei en de Korenlei geeft niet de oudste loop van de Leie weer. De Korenmarkt behoort tot de tweede middeleeuwse stad, de westelijke uitbreiding buiten de oudste middeleeuwse portus of handelsnederzetting. Deze uitbreiding kwam in het midden van de 10de eeuw op gang ten gevolge van een bevolkingstoename. Dit leidde tot de verkaveling van gronden, de oprichting van de Sint-Niklaasparochie en de ontplooiing van handelsactiviteiten. Daaraan dankt de Korenmarkt trouwens zijn naam, het *forum segetum* (letterlijk graanmarkt), zoals voor het eerst vermeld in een tekst van 1280.

Het Coelsteen

Ten zuiden van het gebouw van De Lijn bracht het onderzoek, zoals de projectie van oude kadasterplannen op het huidige kadaster deed vermoeden, de muurresten aan het licht van het vroegere Coelsteen, een in Doornikse kalksteen opgetrokken patriciërswooning. In het bijzonder ging het om een oost-west lopende muur en een haaks hierop gebouwde muur met ingewerkt metselverband. De haakse muur vormde de scheidingsmuur tussen twee gebouwen, zoals aangeduid op het oude kadaster. De mogelijkheid bestaat dat dit vroeger om één enkel gebouw ging met verschillende onderdelen. In het kader van de wetenschappelijke studie naar de woonhuizen in Gent, uit de periode 1100-1300, werd het Coelsteen opgenomen in de bestaande inventaris onder het nummer S208. Het huizenblok, waarvan het Coelsteen deel uitmaakte, werd begin 20ste eeuw gesloopt en heeft dus een bouw- en verbouwgesciedenis die ruim 700 jaar overspant. Tot de laatste afwerkingslagen van de keldermuren behoort een lichtblauw gekaleide bepleistering in het westelijke deel en een gele okerkleurige in de oostelijke ruimte. In dit deel werden verschillende vloerniveaus aangesneden, samengesteld uit tegels in rood aardewerk en een bij de recentste vloer horend gemetseld rookkanaal waar vermoedelijk een kachel op aangesloten was. Ten westen van de scheidingsmuur bevond zich in de hoek een latrine met een trechtersvormig gat, opgebouwd met baksteen (afb.2).

afb. 2: Het oude kadasterplan met de opgegraven muurresten van het voormalige Coelsteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Ten noorden van de bouwdelen bevonden zich de resten van een 13de-eeuwse bestrating, samengesteld uit onregelmatige kleinere fragmenten Doornikse kalksteen, op hun smalle zijde geplaatst. Dit soort looppniveau werd eveneens teruggevonden in de opgravingsvlakken ter hoogte van Kleine Turkije en voor de Sint-Niklaaskerk (afb.3). Deze bestrating rustte op een ca. 1 m dik, donker pakket rijk aan organisch materiaal. Gelijkaardige pakketten werden aangesneden bij onderzoek van middeleeuwse straten op het Emile Braunplein en het Goudenleeuwplein. Dit pakket lag op de rand van de zandige opduiking tussen Korenmarkt en Graslei. De oude Leie-arm die bij vroeger onderzoek op de Korenmarkt werd vastgesteld, ligt hier waarschijnlijk oostelijker, dicht bij de Sint-Niklaaskerk.

afb. 3: Resten van een 13de-eeuwse bestrating (Stad gent, Dienst Stadsarcheologie)

Kapellen en kerkhofmuur

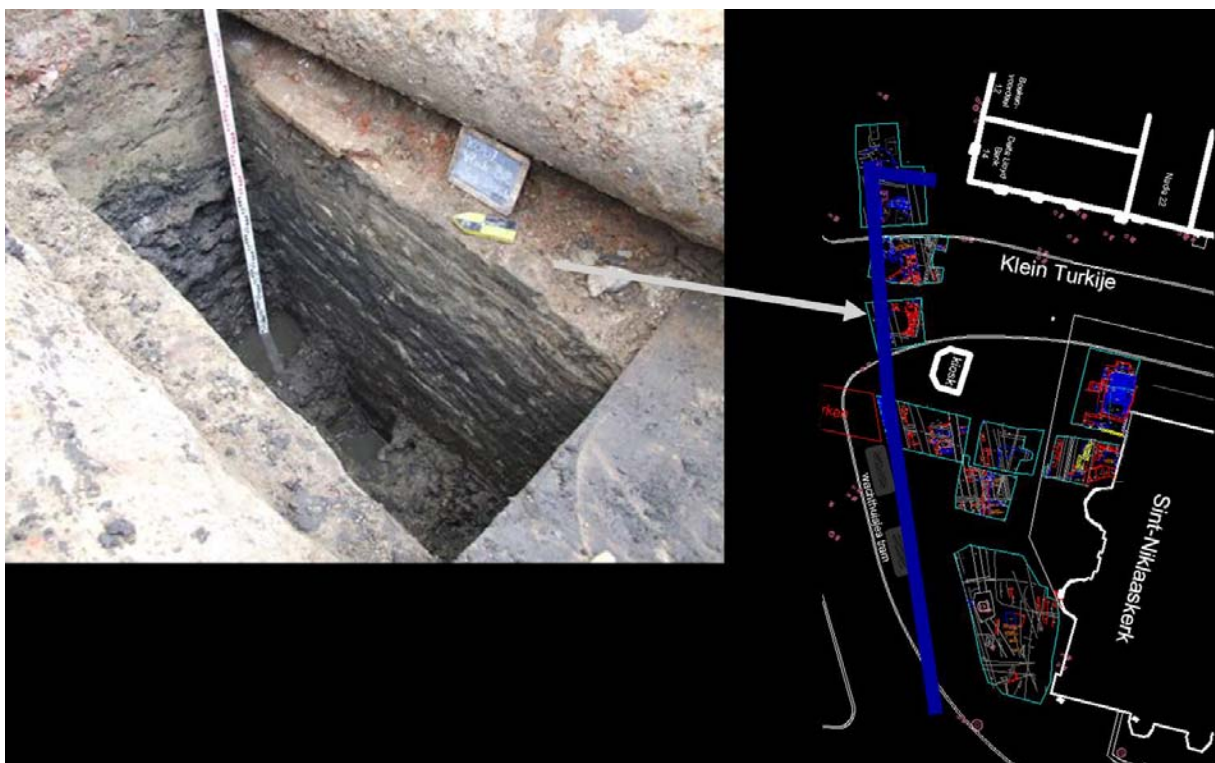
Een belangrijke vraagstelling had betrekking tot de Sint-Niklaaskerk, haar ommuurd kerkhof en de eventuele aanwezigheid van twee kapellen. Het onderzoek situeerde zich nabij de plek waar Korenmarkt en Klein Turkije samenkwamen. Voor deze zone is er heel wat archivalisch materiaal ter beschikking. Hieruit blijkt dat de zone rond de Sint-Niklaaskerk er voor 500 jaar behoorlijk anders uitzag dan vandaag. Tot omstreeks 1676 was er een kerkhof voor de hoofdgevel van de kerk. Ten noorden van de kerk diende het huidige Klein Turkije tot begraafplaats; enkel via een pad was het mogelijk vanaf de Botermarkt (toen De Plaetse) en de Korte Ridderstraat, via Te Putte of het huidige Goudenleeuwplein, de Korenmarkt te bereiken.

Enkele laatmiddeleeuwse bronnen maken melding van een Sint-Joriskapel en een Sint-Niklaaskapel bij de Korenmarkt. Aan het noordelijke uiteinde van een rij huisjes, op de grensstrook van de Korenmarkt en de westelijke kerkhofzone, zouden er twee afzonderlijke kapellen gestaan hebben: het dichtst bij de kerk de Sint-Joriskapel en verder naar het noorden de Sint-Niklaaskapel. Het is ongewoon dat eenzelfde heilige, hier Sint-Niklaas, gelijktijdig tweemaal voorkwam in dezelfde zone. Op grond van deze bedenkingen is men geneigd te veronderstellen dat de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt een oud lokaal bedehuis was voor de mensen die zich in de nabijheid van de oever van de Leie ophielden toen die rivier nog niet haar huidige verloop kende. De naam van de kapel als Sint-Niklaas ten Poele in een document van 1488, verwijst trouwens naar de oude niet ingedijkte situatie van de Leie. Toen de portus aan de Leie meer aan belang won, vereiste dit een eigenlijke parochiekerk, waarvoor een aanzienlijk erf ter beschikking werd gesteld. Logischerwijs had men toen de kapel van Sint-Niklaas ten Poele moeten afbreken. Waarom dit niet gebeurde, kan mogelijk worden verklaard door het feit dat intussen ten zuiden van dit gebouw een andere kapel, namelijk die van Sint-Joris, was gebouwd, vast

verbonden aan de invloedrijke Sint-Jorisgilde, de uiterst belangrijke stadsmilitie van die tijd. De oudste bekende vermelding van deze Sint-Joriskapel dateert van 1356. In 1518 verkochten de verantwoordelijken van de Sint-Niklaaskerk de kapel, die werd verbouwd tot drie woonhuizen. Omstreeks 1581 verdwenen op initiatief van het Calvinistische bewind de laatste relictten van de kapellen uit het stadsbeeld.

Ter hoogte van Klein Turkije en tegenover de westgevel en de noordbeuk van de kerk werden verschillende opgravingsvlakken uitgezet waar de onderzoekers de restanten van verscheidene muren, zowel van Doornikse steen als baksteen ontdekten. Eén van de meest in het oog springende elementen was een natuurstenen muur opgebouwd uit Doornikse kalksteen. Deze is mogelijk te interpreteren als de omheining van het vroegere middeleeuwse kerkhof dat rond de Sint-Niklaaskerk gelegen was (afb. 4).

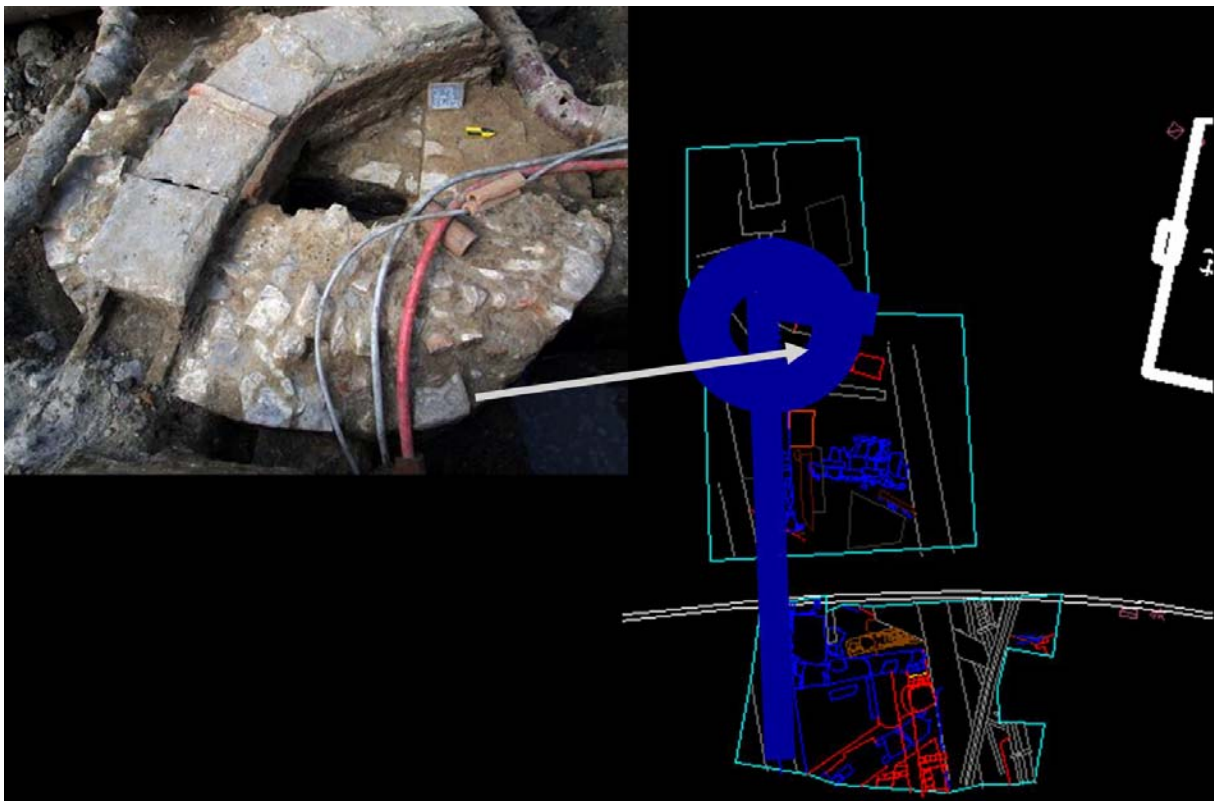

afb. 4: Situering van de natuurstenen kerkhofmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Eén van de belangrijke vraagstellingen was waar de noord-zuid lopende kerkhofmuur van de Sint-Niklaaskerk, de hoek naar het oosten zou maken richting Klein Turkije. Het noord-zuid lopende deel van de kerkhofmuur situeerde zich ongeveer 20 m ten westen van het westportaal van de Sint-Niklaaskerk en kon reeds over een lengte van 28 m opgetekend worden. De muur was opgebouwd uit mooi gehouwen blokken Doornikse kalksteen opgevoegd met beige kalkmortel en was ongeveer 0.60-0.70 m breed. De gemiddelde aanlegdiepte bevond zich op 4.98 T.A.W. en de muur was gemiddelde 2 m hoog bewaard. De muur vormde de grens tussen het areaal van de kerk ten oosten en de publieke ruimte van de Kleine Korenmarkt ten westen.

In Vlak G, ter hoogte van de hoek Korenmarkt-Klein Turkije werd de kerende muur, naar het oosten, van het kerkhof aangetroffen. De ligging van deze hoek en eerdere vaststellingen van een muur in Doornikse kalksteen in Klein Turkije, richting Goudenleeuwplein, doen vermoeden dat de huidige rooilijn van het bouwblok in Klein Turkije in de loop van de geschiedenis werd aangepast en meer richting Sint-Niklaaskerk is komen te liggen.

Waar de kerkhofmuur de hoek maakte richting Klein Turkije werd tegen en tegelijk over deze hoek een cirkelvormige constructie opgetrokken met breuksteen van Doornikse kalksteen en baksteenfragmenten, en opgevoegd met een beige kalkmortel (afb. 5). De diameter bedroeg ca. 3.70 m. Het ronde volume had een bewaarde hoogte op 7.05 T.A.W. De onderkant van het torenvolume situeerde zich gemiddeld 1.75 m lager. Er waren 3 lagen opgaand muurwerk bewaard, de rest was fundering. De scheiding tussen beide zat op 6.65 T.A.W. In de fundering zijn dakpanfragmenten aangetroffen. De bouw van het ronde volume geschiedde in een zwart organisch pakket, waarbij de aftekening van een funderingssleuf niet zichtbaar was. Wat precies de betekenis van dit volume moet geweest zijn, is niet duidelijk. Het gegeven staat niet vermeld op de tot nu toe onderzochte historische bronnen en cartografie. Vanuit defensief oogpunt lijkt het enerzijds vreemd om een kerkhofmuur te versterken. Anderzijds kan het misschien gezien worden vanuit het standpunt dat kerken in de middeleeuwen als toevluchtsoord werden gekozen. Een ander idee zou een roepstoel kunnen zijn, doch daarvoor lijkt de toren te massief. Wanneer de toren werd aangelegd, is eveneens niet duidelijk.

afb. 5: Situering van de toren op de hoek van de kerkhofmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De oorspronkelijke hoek van de kerkhofmuur werd pas zichtbaar na het deels wegbreken van het ronde volume. De scherpe hoek was hier duidelijk zichtbaar. Ter hoogte van de hoek werd een V-vormige

opening aangetroffen, uitgespaard in de dikte van de muur. Het gaat hier vermoedelijk om de restant van een kijkspleet.

Binnen het areaal van deze hoek van het kerkhof werd een oost-west lopend afwateringskanaaltje aangetroffen. Het ging om een constructie van ca. 2 m lengte in Doornikse kalksteenfragmenten met een groenachtige kalkmortel. Tussen beide "randen" in waren grote platte platen Doornikse kalksteen aangebracht. De hellingsgraad verliep van west naar oost. Binnen het kerkhof werd tegen de oostzijde van de noord-zuid lopende kerkhofmuur een rechthoekige constructie (0.60 x 0.85 x 1.50 m) bestaande uit Doornikse kalksteen en baksteen aangetroffen waarbij voor de aanleg een deel van de kerkhofmuur werd weggebroken. Misschien moet de betekenis hiervan gezocht worden in het kader van het kanaaltje.

Tevens werden in deze zone diverse houten palen en balken aangetroffen waarvan de functie niet altijd erg duidelijk is, maar misschien wijzen in de richting van een knuppelweg. Eén van de balken lag voor de westzijde van de kerkhofmuur op kleine fragmenten Doornikse kalksteen in een zwarte organische laag, en werd mee ondersteund door 2 verticaal geplaatste balken. Ook ten zuiden van het afwateringskanaaltje lag een houten balk eveneens tegengehouden door fragmenten Doornikse kalksteen en een verticaal houten paaltje.

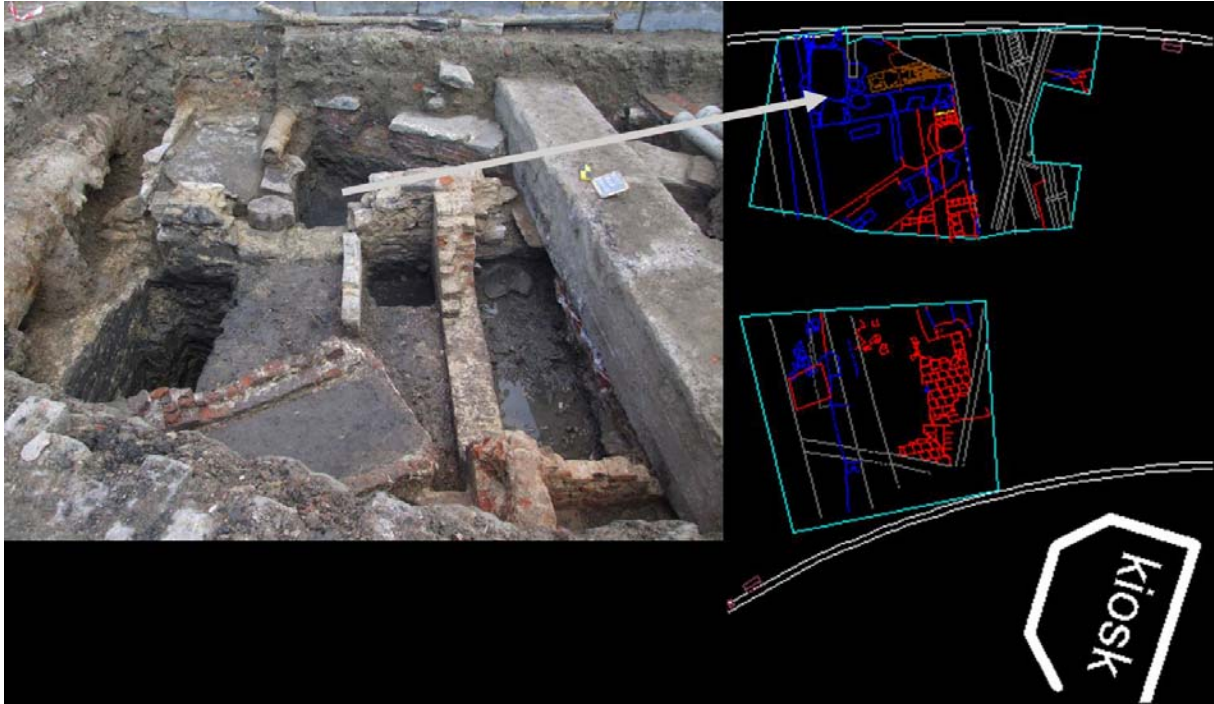
Ten westen van deze omheiningsmuur werd een loopniveau uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen aangetroffen (afb. 6). Deze lagen ingebed in zavel bovenop een zwarte laag. De hoogte varieerde tussen ca. 6.36 T.A.W. in het noorden en ca. 6.70 T.A.W. meer in het zuiden. Ter vergelijking: het vermoedelijke straatniveau aangetroffen in december 2006 ter hoogte van het tramhuisje zat op ca. 7.00 T.A.W. Dit loopvlak was het duidelijkst aanwezig in de zone voor de kerk en leek meer naar het noorden toe in densiteit af te nemen.

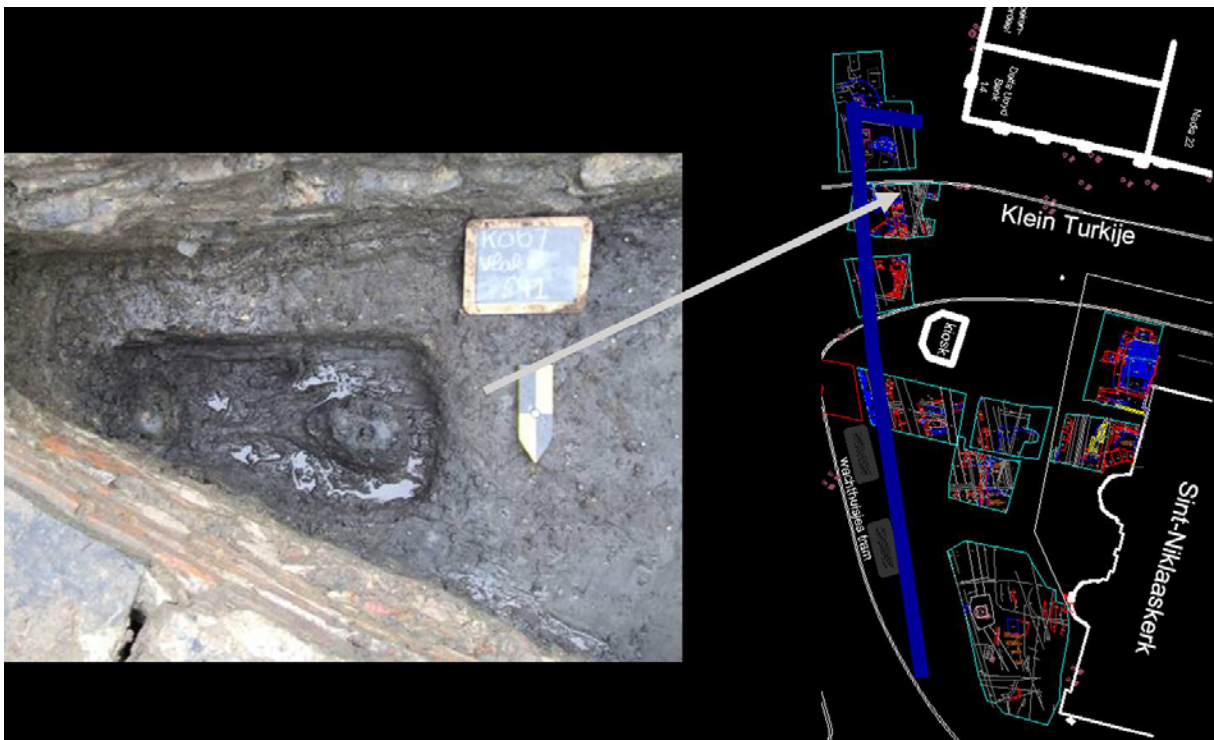
afb. 6: Loopniveau in onregelmatige fragmenten Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Aan de oostzijde tegen deze kerkhofmuur werden, ter hoogte van Klein Turkije, verschillende jongere structuren in Doornikse kalksteen aangebracht (afb. 7). Haaks op de kerkhofmuur bevond zich een west-oost georiënteerde muur opgebouwd uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met gelige kalkmortel. Beide waren niet in verband aangelegd. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.25 T.A.W. De funderingsdiepte bedroeg ca. 6.60 T.A.W. waaruit de ondiepe fundering blijkt. Deze muur werd aangelegd op de zwarte laag. De muur werd zeker over een lengte van 3.30 m aangetroffen, met mogelijk nog een vervolg meer naar het oosten toe en had een breedte van ca. 0.50 m. Ten noorden van deze constructie bevonden zich verschillende platen Doornikse kalksteen die waarschijnlijk een vloerniveau vormden. De hoogte varieerde tussen de 6.98 T.A.W. en 6.85 T.A.W.

afb. 7: Overzicht van de structuren ten oosten van de kerkhofmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

In deze zone, tussen de kerkhofmuur en de west-oostmuur, werden bijzettingen onderzocht. In totaal werden drie begravingen bekeken, waarvan twee duidelijk west-oost georiënteerde kistbegravingen. Of deze graven verwijzen naar begraving binnen een kapel of naar de kerkhofsituatie was onduidelijk (afb. 8).

afb. 8: Eén van de kistbegravingen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De muurconstructies van Doornikse kalksteen evenals de aanwezigheid van zware platen Doornikse kalksteen die fungeerden als vloerbedekking, kunnen in de richting van één van de twee kapellen wijzen (afb. 9). Het feit echter dat deze constructie tegen de kerkhofmuur was aangebouwd, evenals het gebruik van recuperatiemateriaal zorgen ervoor dat hierover nog geen uitsluitsel kan gegeven worden.

afb. 9: Detail uit het plan van Braun en Hogenberg, 1575, met op de voorgrond de latere huizen tegen de kerkhofmuur van de Sint-Niklaaskerk (Stad Gent, Stadsarchief)

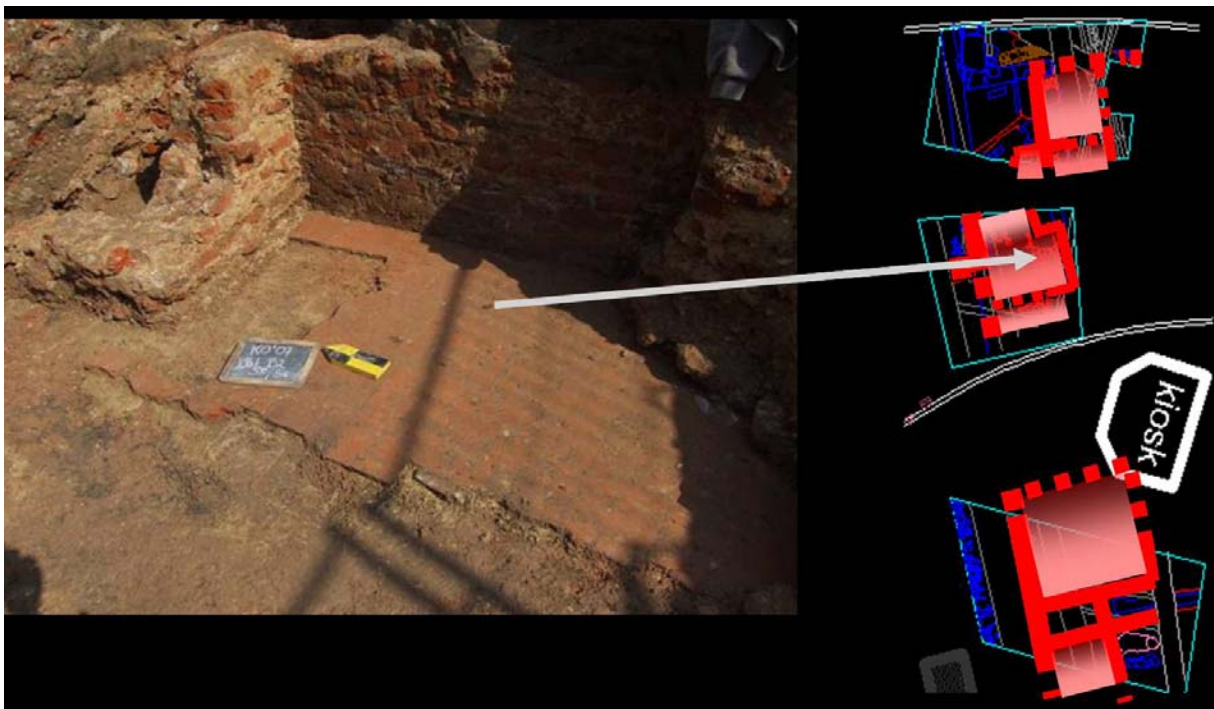
In het meest zuidelijke vlak, tegenover de kerk, werden eveneens structuren in Doornikse kalksteen aangetroffen. Opnieuw situeerden deze zich ten oosten van de kerkhofmuur. Het ging hier meer bepaald om een oost-west lopende muur. Deze was slechts gedeeltelijk bewaard. Vermoedelijk sloot hij aan op de kerkhofmuur maar latere baksteenstructuren hadden elk verband weggevaagd. De aangetroffen lengte bedroeg ca. 1.40 m, de breedte 0.52 m. De maximaal bewaarde hoogte bevond zich op 7.23 T.A.W., de aanlegdiepte kon niet bereikt worden. Parallel met deze muur werd opnieuw een constructie aangetroffen die gedeeltelijk in Doornikse kalksteen was opgebouwd. Het ging om een fundering opgebouwd uit spaarbogen, waarbij de steun uit Doornikse kalksteen was en de bogen uit baksteen van 26.5 x 12.5 x 5.5 cm. De tussenafstand tussen beide structuren bedroeg amper een aantal centimeters.

Ten zuiden van deze muren werd tenslotte opnieuw een parallel lopende natuursteenconstructie onderzocht. Hoewel de zuidzijde vrij vlak afgewerkt was, ging het hier om een zeer onregelmatig, rommelig structuur.

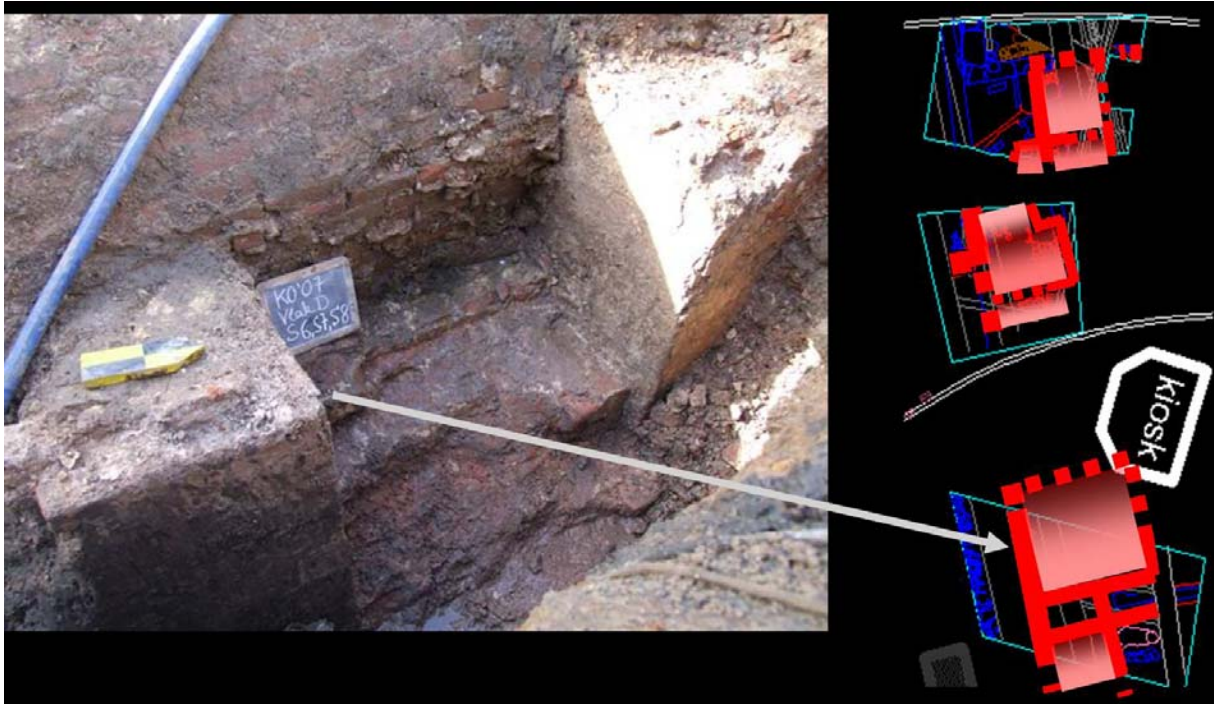
De functie van al deze constructies was niet te achterhalen daar deze door latere gedeeltelijk afgebroken en overbouwd zijn.

In deze drie vlakken werden ook heel wat structuren in baksteen onderzocht. De fragmentarische bewaring zorgde er echter voor dat het aflijnen van duidelijke structuren werd bemoeilijkt. Wel is duidelijk dat tegen de aanwezige structuren in Doornikse kalksteen heel wat was aangebouwd. Dit echter altijd aan de oostzijde van de kerkhofmuur. De meeste bakstenen muurconstructies waren opgebouwd uit bakstenen van 22.5/23 x 11.5 x 5.5/6 cm en opgevoegd met een beige kalkmortel. Slechts een tweetal constructies hadden een groter baksteenformaat, variërend tussen 25.5/26 x 12 x 5 cm en 27.5 x 12 x 6.5 cm. Opmerkelijk hierbij is het feit dat het steeds ging om aanpassingen van vroegere constructies in Doornikse kalksteen (afb. 10).

afb. 10: Tegelvloer binnen één van de bakstenen ruimtes (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

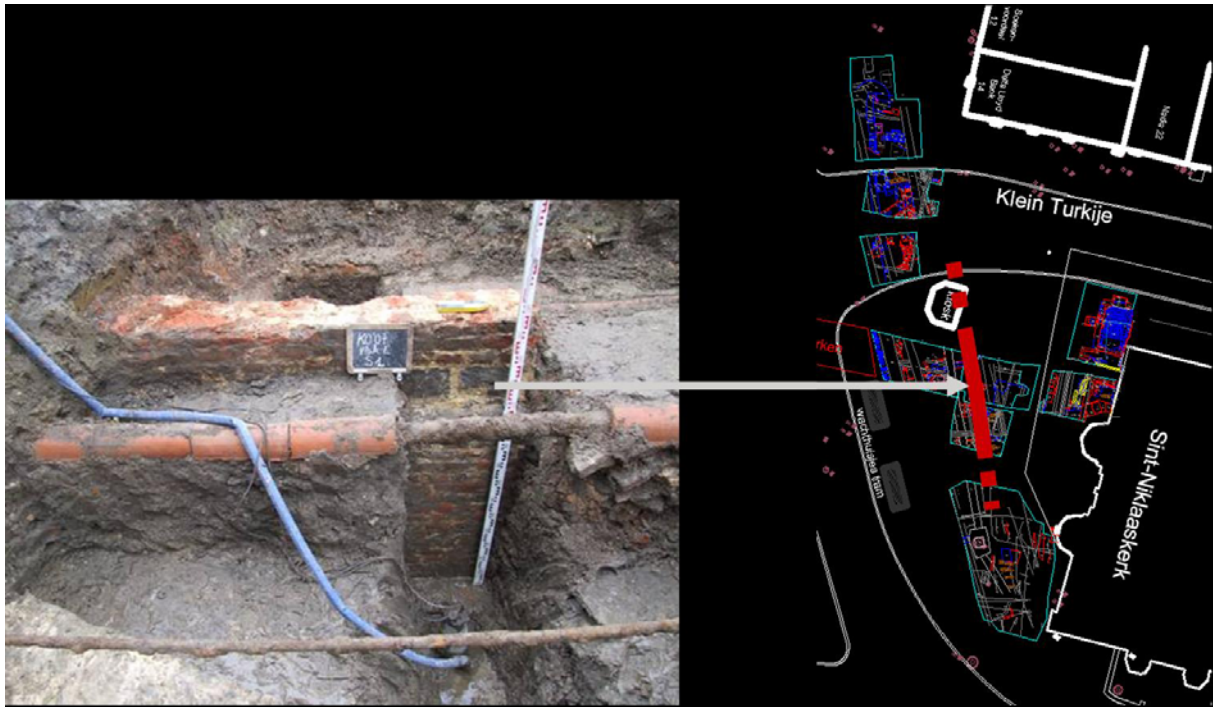
In het meest zuidelijke vlak, bijna tegenover het westportaal van de Sint-Niklaaskerk, was het in beperkte mate mogelijk om een paar ruimtes met baksteenmuren en tegelvloeren te onderscheiden. Hiervoor werd meer bepaald de kerkhofmuur gedeeltelijk aangepast. Er werd een opening gecreëerd voor de aanleg van een trap waardoor men toegang kreeg tot een vrij grote kelderruimte met baksteentegelvloer (afb. 11). De lengte bedroeg ca. 4.00 m, de breedte kon niet achterhaald worden maar bedroeg minimum 3.00 m. Ten zuiden hiervan bevond zich een kleinere ruimte van 1.90 m bij 1.10 m, eveneens voorzien van een tegelvloer. De baksteenmuren van deze constructies waren allen aan de binnenzijde bepleisterd.

afb. 11: Secundaire trap aangebracht in de muur van Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Een tweede kerkhofmuur?

Ten westen van het massief werd in vlak H een noord-zuid lopende baksteenmuur aangetroffen (7.24 T.A.W.) opgebouwd met stenen met formaat 25/25.5 x 11.5 x 6/6.5 cm en opgevoegd met beige kalkmortel. De onregelmatige fundering bestond uit baksteen en Doornikse kalksteenfragmenten (afb. 12). De oostzijde kende een ca. 12 cm brede onregelmatige versnijding in Doornikse kalksteen. Waarschijnlijk was dit een tweede kerkhofmuur van nadat het kerkhofareaal werd verkleind (1516) waarvan in historische bronnen melding wordt gemaakt. Deze muur bevond zich op ongeveer 12.50 m van de westgevel van de Sint-Niklaaskerk.

afb. 12: De restanten van de tweede kerkhofmuur (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

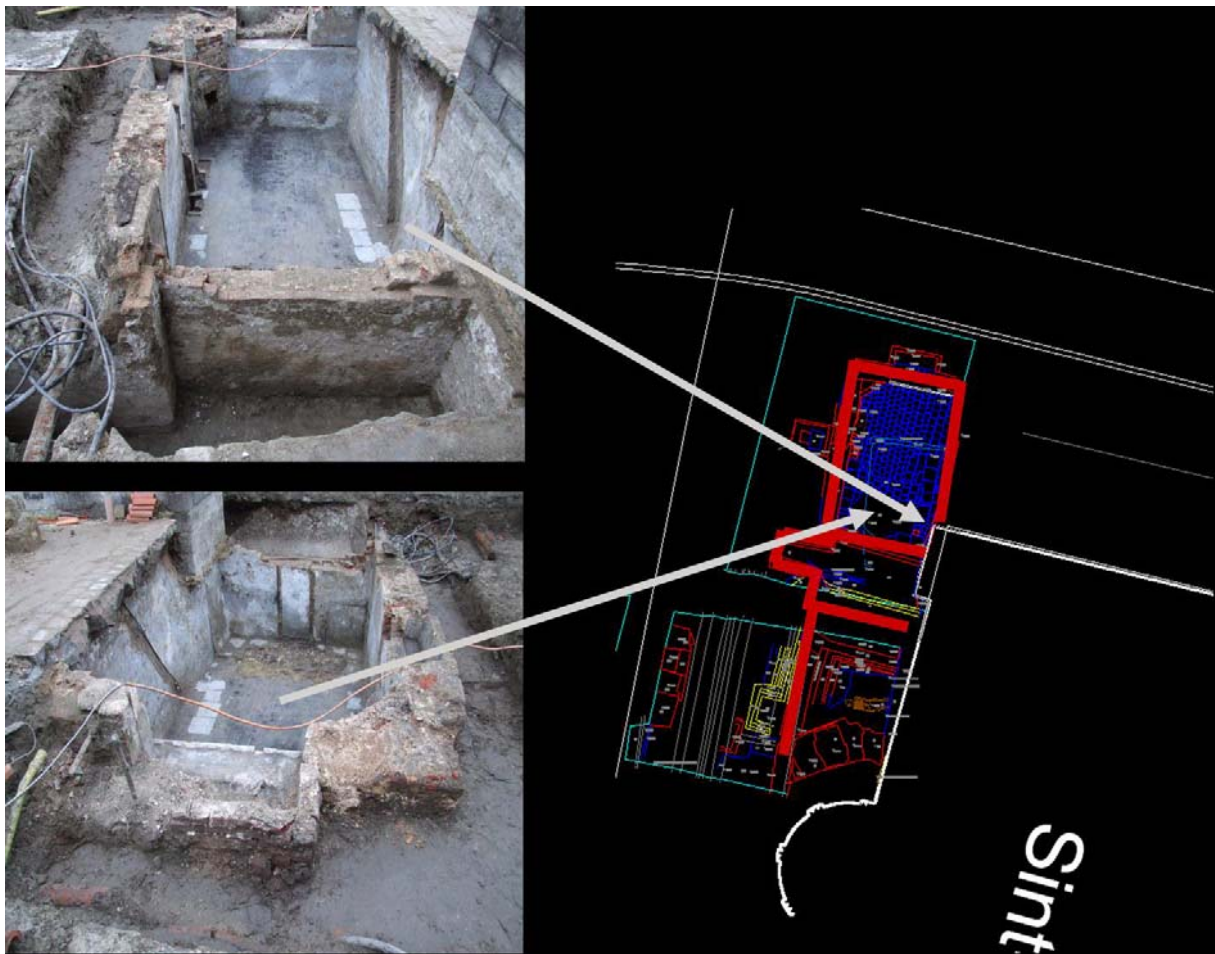
De westzijde van de noord-zuid lopende muur was in een latere fase gedeeltelijk bepleisterd en moet de binnenzijde van een ruimte geweest zijn, afgebakend in het zuiden door een ingewerkte bakstenen muur. De afgebakende ruimte had een vloer van tegels in baksteen met formaat 19/20 x 19/20 cm (6.53 T.A.W.). De noordelijke afbakening van de ruimte gebeurde door een brede oost-west georiënteerde muur. Deze muur was duidelijk onderdeel van een oudere constructie gezien deze overbouwd werd door de hierboven vermelde kerkhofmuur. Opvallend is dat het om een in oorsprong losstaande constructie ging, waarbij geen kerende muren zijn geattesteerd. Zijn oorspronkelijke functie was niet te achterhalen. De fundering van deze constructie bestond uit bakstenen van 26 x 10? x 5.5 cm. Het geheel was opgevoegd met beige kalkmortel. Aan de noordzijde bezat deze constructie drie versnijdingen. Deze waren 12 cm breed. Het opgaande muurwerk bestond voornamelijk uit Doornikse kalksteen en een weinig baksteen. De zuidzijde maakte deel uit van de ruimte met rode tegels en was voorzien van bepleistering. De oostzijde kwam tot net voor het grote massief in Doornikse kalksteen en was niet in één vlak gebouwd. Zo waren er achtereenvolgens van laag naar hoog de fundering in Doornikse kalksteen, een dieper liggend deel in baksteen en opnieuw een uitkragend deel in Doornikse kalksteen. Parallel met de oorspronkelijke tweede kerkhofmuur werd meer naar het westen een deel van een onregelmatige bakstenen muur aangesneden die misschien een tussenliggende ruimte afsloot.

In de weinige niet bebouwde zones in vlak H, werden zowel binnen als buiten de tweede bakstenen kerkhofmuur verschillende begravingen aangesneden. Alle individuen hadden het hoofd in het westen, de voeten in het oosten. Het ging quasi telkens om kistbegravingen zowel van volwassenen als kinderen.

Huizen tegen de Sint-Niklaaskerk

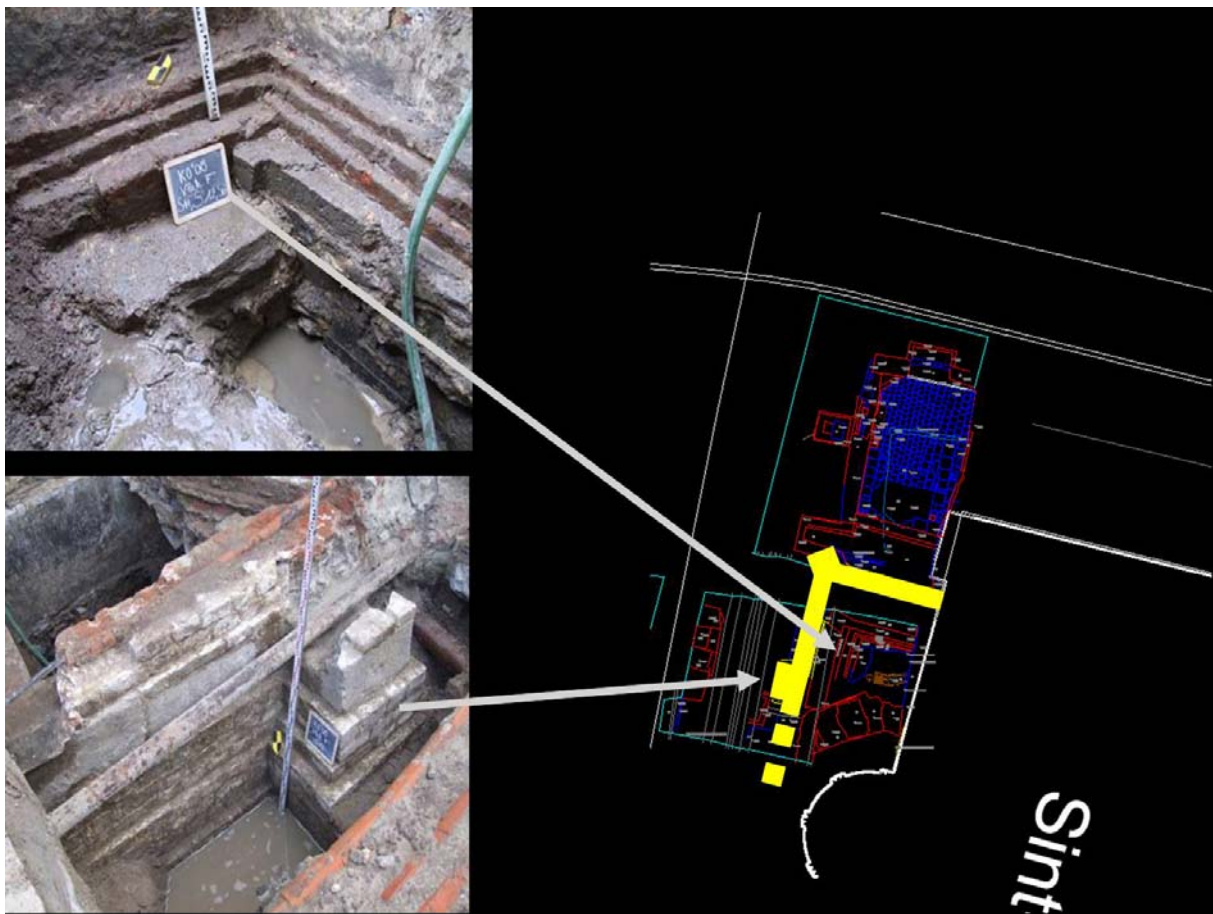

In de vlakken F en K, voor en tegen de noordhoek van het westportaal van de Sint-Niklaaskerk, werden al snel de keldermuren aangetroffen van wat eens de huisjes waren tegen de kerk (afb. 13). Deze twee, in oorsprong 17de-eeuwse huisjes hadden beide een kelder in baksteen. De meest zuidelijke kelder (vlak F), was opgebouwd met bakstenen van 25/25.5 x 11.5/12 x 5 cm. Bij deze kelder werd de noordelijke en westelijke muur onderzocht. De westmuur was ongeveer 53 cm breed en was aan de binnenzijde bepleisterd. In de noordwesthoek van de kelder zat een opening. Aan de binnenzijde kende de muur drie bakstenen versnijdingen die aangelegd waren op een oudere constructie in Doornikse kalksteen. Een deel van deze constructie maakte een uitsprong naar het oosten. Er waren geen sporen meer van de vloer van de kelder, doch deze zat, af te lezen van de bepleistering en de versnijdingen, op 6.30 T.A.W. Voor wat betreft de noordmuur kon de volledige breedte niet achterhaald worden, doch deze bedroeg minimum 35 cm. Een eerste versnijding werd vastgesteld op 7.40 T.A.W. Dit komt overeen met de opening in de noordwesthoek van de kelderruimte. Ook deze muur was langs de binnenzijde bepleisterd en kende drie versnijdingen. De bakstenen muur rustte ook hier op een oudere muur in Doornikse kalksteen die tegen de westgevel van de kerk was gebouwd. De onderkant van deze natuurstenen muur zat op 5.47 T.A.W. De oostmuur van de kelderruimte bestond uit de fundering van de westgevel van de Sint-Niklaaskerk. Deze fundering was opgebouwd uit Doornikse kalksteen en net zoals de bakstenen muren bepleisterd. Op de scheiding fundering-opgaand muurwerk zaten tevens baksteenfragmenten. Onder wat het vloerniveau van de kelder moet geweest zijn, was de fundering onregelmatig en opgevoegd met beige kalkmortel.

afb. 13: Zicht op één van de kelders voor het westportaal van de Sint-Niklaaskerk (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De buitenzijde van de westmuur bestond uit een witstenen parement voorzien van een zestal versnijdingen van ca. 10 cm breed. Het betreft hier een zorgvuldig opgemetseld parement met mooi gehouwen blokken witte natuursteen, die duidelijk de bedoeling hadden om gezien te worden. Al deze versnijdingen liepen in het zuiden tegen en over in een vierkante constructie in witsteen die als een steunbeer moet gezien worden (afb.14). Onder dit parement, en als fundering van de westmuur werd opnieuw Doornikse kalksteen aangetroffen. Deze fundering manifesteerde zich door een versnijding van ca. 23 cm breed. Dit deel hoorde bij de constructie in Doornikse kalksteen, opgetekend aan de oostzijde van de kelderdeur. De onderkant van deze massieve muur kon aan de westkant niet vastgesteld worden.

afb. 14: Het witstenen parement en het massief in Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Ter hoogte van de steunbeer met witstenen parement kon vastgesteld worden dat deze op zijn beurt tegen een massief in Doornikse kalksteen (in het zuiden) stond. Het geheel was opgetrokken in Doornikse breuksteen opgevoegd met beige kalkmortel. De hoogst bewaarde hoogte was 7.12 T.A.W., de onderkant was niet te achterhalen.

Binnen de kelderruimte in vlak F werden onder het niveau van de funderingen resten teruggevonden van menselijke begravingen. Eén individu genoot extra aandacht aangezien het west-oost georiënteerde lichaam de onderbenen onder de fundering van de kerk had. Het ging om een kistbegraving met het skelet in goede staat op 5.84 T.A.W. De C14-datering plaatst het skelet tussen het midden van de 11de eeuw en het midden van de 12de eeuw, ruim een eeuw vóór de veronderstelde gotische bouwcampagne van de kerk (afb. 15).

afb. 15: Kistbegraving met de benen onder de fundering van de westgevel van de Sint-Niklaaskerk (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

De witstenen bouwdelen in vlak F waren in het noorden verder te volgen in vlak K waarbij deze eveneens hergebruikt waren binnen een tweede kelderruimte van het hoekhuisje tegen de noordwesthoek van de Sint-Niklaaskerk. Op de kop van de noord-zuid lopende muur in natuursteen zat eveneens een steunbeer. Het parement bestond uit blokken witsteen rond een kern in Doornikse kalksteen. De naar het oosten lopende aansluitende muur had twee witstenen versnijdingen die bij de bouw van de kelder en vermoedelijke beerput van het noordelijk gelegen 17de-eeuwse huisje, opgemetseld werden met bakstenen als extra binnenparement om de beerput minder doorlaatbaar te maken. Onder de witstenen muur zaten nog drie versnijdingen in Doornikse kalksteen. De onderkant van de muur zat op 5.45 T.A.W. Met deze gegevens kon reeds een gedeelte van een structuur afgelijnd worden. Door de opbouw met mooi gehouwen witte natuursteen en het gebruik van steunberen, is het duidelijk dat het hier gaat om een structuur met een representatieve functie. Het vermoeden rijst dat het hier eventueel om een voorgebouwd westportaal gaat.

De kelder die integraal binnen vlak K opgegraven werd, bestond uit een smalle rechthoekige beerput (2.42 x 1.14 m, binnenruimte) (zie hierboven) met een uitsparing in het westen (1.46 x 0.4 m) en een rechthoekige kelderruimte in het noorden. Binnen de beerput hadden de bakstenen muren (22 x 10/10.5 x 5.5 cm) een parement van bakstenen van 16 x 6.5 x 4.5 cm en waren vervolgens gecementeerd. De zuidzijde van deze beerput omvat de hoger besproken oudere natuurstenen constructies. De noordzijde van de beerput was tevens de scheidingsmuur met de eigenlijke kelderruimte in het noorden. De oostmuur van de kleine ruimte was tevens de westgevel van de Sint-Niklaaskerk met eveneens een bakstenen parement voor en ruimte voor het stortgat. De vloer bestond uit drie op elkaar liggende lagen baksteen met veel kalkmortel, waarschijnlijk om het grondwater tegen te houden. Onder dit vloerniveau zat de zuidelijke zijde van het hoger besproken massief evenals het kerkhofpakket behorende bij de Sint-Niklaaskerk.

De noordelijke kelderruimte was rechthoekig van vorm, met de lange zijden in het oosten (4.43 m, binnenruimte) en het westen (4.13 m). De noordelijke muur (2.74 m lengte, 7.64 T.A.W.), opgebouwd met bakstenen van 24.5 x 11.5/12 x 5 cm, kende een latere uitsparing voor een raam. De uitsparing was in bakstenen van 22.5/23.5 x 10/10.5 x 5/5.5 cm. De dorpel aan de binnenzijde was in Doornikse kalksteen en er was een afvoer voor water voorzien. In het raamtablet in Doornikse kalksteen waren de gaten van de diefijzers nog zichtbaar. In de noordwestelijke hoek van de kelderruimte was een schouw bewaard in baksteen met formaat 23/23.5 x 10.5 x 5 cm. Deze schouw was later ingebracht en met een gelijkaardige bepleistering afgewerkt. De westelijke muur van de kelderruimte was opgetrokken uit gerecupereerde bakstenen en fragmenten Doornikse kalksteen en was niet ingewerkt in de noordelijke muur. De fundering werd opgemetseld tegen de wand van de bouwsleuf, wat het onregelmatige karakter van de buitenzijde verklaart. Het was niet mogelijk om het baksteenformaat te herkennen door de vele recuperatie. Op ca. 40 cm ten zuiden van de schouw zat ook in deze muur een rechthoekige opening voor een keldervenster. De buitenzijde van de raampartij kende een schuin aflopende muur naar onder toe en eindigde op een verzonken deel van de bakstenen muur, afgewerkt met tegels en een afwateringsopening. In de vloer van de kelder, ter hoogte van de uitsparing zat een bepleisterd putje (56 x 26 cm), afgedekt met een houten deksel met een metalen ring (6.22 T.A.W.). Waarschijnlijk ging het hier om een sterfputje. Onder de vensteropening en net ten zuiden van het putje zat een bakstenen constructie die vermoedelijk verband houdt met een later geplaatste lavabo. Deze constructie had nog enkele geglazuurde tegels en stond in rechtstreekse verbinding met een ten westen van de kelder gelegen bakstenen rioleringsput. De zuidelijke muur (2.59 m lengte) was de scheidingmuur met de hoger besproken beerput. Deze bakstenen muur was aan de binnenzijde net als de andere muren bepleisterd met een grijsblauwe beschildering. Tevens waren er twee uitsparingen van ca. 5 cm breedte op 50 cm van elkaar; aangebracht over de volledige hoogte van de muur en die waarschijnlijk verband houden met een aangebracht rek. Tevens waren er in deze muur diverse metalen haken aangebracht. De oostelijke muur was gedeeltelijk onder de steunbeer van de noordwestelijke hoek van de Sint-Niklaaskerk gemetseld en had een hol verloop. Er was eveneens een uitsparing van ca. 5 cm breed, waar ter hoogte van de vloer nog de restanten zichtbaar waren van een bakstenen muurtje. Tevens was er duidelijk een uitsparing in de muur zichtbaar daar waar de trap moet geweest zijn. Deze klom van zuid naar noord. De vloer van de kelderruimte bestond uit tegels in Doornikse kalksteen met verschillende afmetingen (ca. 6.15 T.A.W.). Het overgrote deel waren tegels van 15 x 15 cm, de andere schommelden rond de buurt van 30 x 30 cm.

In de vlakken L en M in Klein Turkije, ten noorden van waar de huisjes tegen de noordgevel van de Sint-Niklaaskerk hebben gestaan, werd een donker kerkhofpakket aangesneden. Dit reikte tot aan de moederbodem. In de gele zandgrond werden vervolgens nog enkele kistbegrovingen aangetroffen. Het zwarte pakket, aanwezig op de Korenmarkt en het Emile Braunplein, werd hier niet aangetroffen, waarschijnlijk door het intensieve gebruik als kerkhofzone.

Massieve in Doornikse kalksteen

Aansluitend op het vlak voor de kerk werd bij een uitbreiding richting kerk een opmerkelijk resultaat geboekt. Hierbij werd de noordwesthoek aangesneden van een massief opgebouwd met Doornikse kalksteen (afb. 16). De vastgestelde afmetingen bedroegen 3.20 m op 2.40 m. Eén van de hoekblokken

had een oppervlakte van ca. 1.00 m². Het geheel was opgevoegd met beige kalkmortel. De maximaal bewaarde hoogte bedroeg 7.28 T.A.W. De aanlegdiepte kon niet bereikt worden, weliswaar werden twee funderingsversnijdingen (6.55 T.A.W. en 6.24 T.A.W.) aangetroffen. De totale grootte kon nog niet nader vastgesteld worden maar bijkomend onderzoek zal hierover uitsluitsel geven. Wat de functie was van een dergelijk zwaar en groot massief net voor de toegang van de kerk kon nog niet nader bepaald worden.

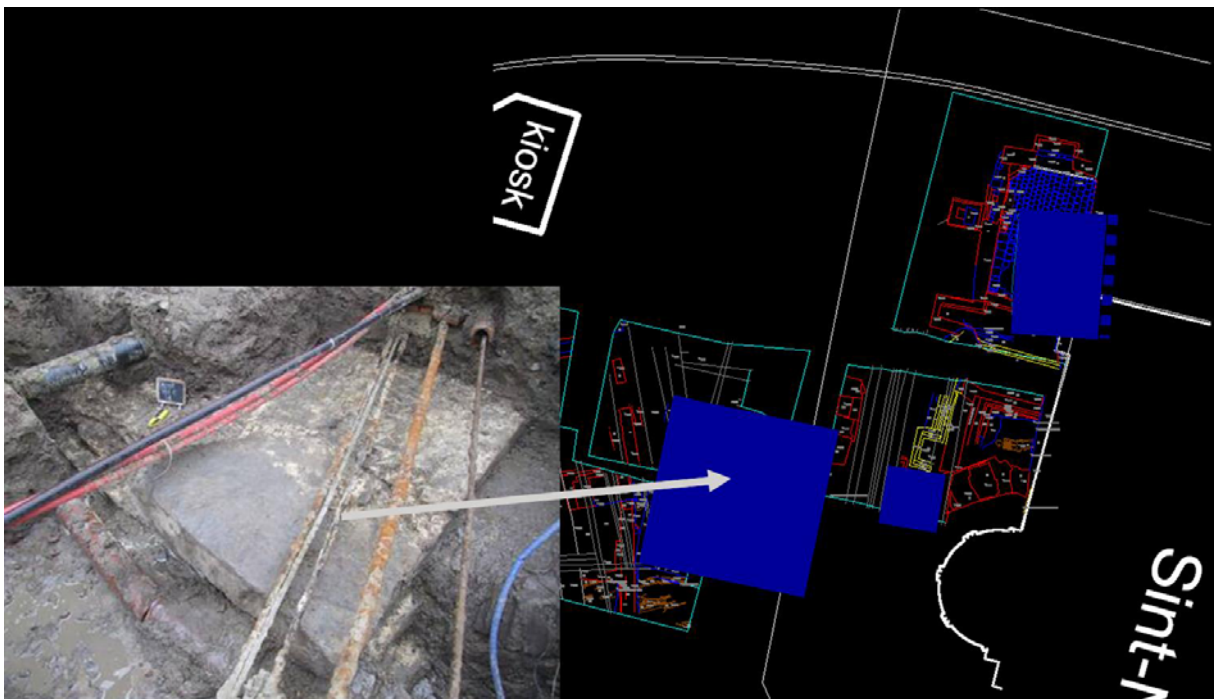
afb. 16: Het massief in Doornikse kalksteen onder het witstenen parement (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Bij het verwijderen van de keldervloer uit de noordelijke ruimte werd een tweede groot vierkant massief, opgebouwd met Doornikse kalksteen en beige kalkmortel, aangetroffen (afb. 17). In noordzuidelijke richting bedroeg de totale lengte 3.35 m. In westoostelijke richting was er geen volledige lengte meetbaar (minimaal 2.21 m), daar de oostelijke aflijning deels onder de noordwesthoek van de Sint-Niklaaskerk zit. Aangezien het massief direct verscholen zat onder het vloerniveau van de kelder (ca. 6.15 T.A.W.), was er weinig ruimte voor onderzoek. Aan de noordzijde was een ca. 10 cm brede versnijding op te tekenen op 5.93 T.A.W. Wat de betekenis van deze constructie was, is vooralsnog niet duidelijk.

afb. 17: Massief in Doornikse kalksteen onder de keldervloer (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Voor de toegang van het westportaal van de kerk werd in de vlakken E, F en H een derde massief in natuursteen aangetroffen (ca. 7.17 T.A.W.) (afb. 18). Het was opgebouwd uit grote blokken Doornikse kalksteen en opgevoegd met een beige kalkmortel. De totale lengte langs noord-zuid zijde bedroeg ca. 5.50 m, in west-oost richting ca. 5.40 m, wat de totale oppervlakte op meer dan 25 m² brengt. Aan de oost- en westzijde werden één of twee versnijdingen aangetroffen. In het zuiden was de ca. 25 cm brede versnijding op 6.25 T.A.W. de overgang tussen fundering en opgaand werk. Enkel aan de zuidkant kon de onderkant van het massief opgemeten worden op 5.81 T.A.W, op de overgang naar de gele zandige moederbodem.

afb. 18: Het 25 m² grote massief in Doornikse kalksteen (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Bovenop en naast het massief werd het kerkhofpakket van de Sint-Niklaaskerk aangesneden. Uit het profiel aan de zuidzijde kon afgelezen worden dat het massief met een funderingssleuf aangelegd was in een bruin pakket, dat vervolgens verder opgevuld was met een bruin pakket met zandige partikels. Hier bovenop was een grijsgroene nivelleringslaag aangebracht, die het vermoedelijke loopniveau moet geweest zijn van waarop het opgaande werk van het massief was gemetseld. Het massief was eerst grotendeels afgebroken met een puinlaag van geelbeige kalkmortel met fragmenten Doornikse kalksteen, vertrekkende van het resterende deel, als resultaat, waarboven en waarin vervolgens het kerkhofpakket was aangebracht. Eén van de skeletten onderaan het kerkhofpakket werd door middel van C14-datering in de 14de eeuw geplaatst, wat het vermoeden dat het massief van vóór de bouw van de gotische kerk was, bevestigt. Wat de betekenis en functie van dit massief is geweest, is niet duidelijk. Bij onderzoek naar een eventuele tegenhanger aan de andere zijde van het westportaal is er geen nieuw massief aan het licht gekomen, waardoor de interpretatie nog moeilijk is.

Waterafvoer

Van 20 april tot 8 mei 2009 werd de middenzone van de Korenmarkt onder leiding van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent en samen met de NV Monument onderzocht (vlakken N en O). Dit deel was het laatste onderdeel van het archeologische vooronderzoek op het plein en vervolledigde een west-oost dwarsdoorsnede die ging van het Post Plaza-gebouw tot aan de Sint-Niklaaskerk. Dit onderdeel kaderde voorts voornamelijk binnen het onderzoek naar een eventuele Leiearm die over de Korenmarkt liep en de ophoging door middel van het zwarte pakket dat al op verscheidene plaatsen was aangesneden. Heel beknopt kan gesteld worden dat in de vlakken zeker drie greppels werden aansneden werden, waarvan de precieze loop niet te achterhalen was door de beperkte omvang van het opgravingvlak (afb. 19). Wel was hun uitgraving duidelijk zichtbaar in de bewaarde profielen. Deze greppels hebben een tijdje onder water gestaan. Vervolgens werden ze opgevuld met diverse zwarte, organische lagen die ook hier uitgebreid werden bemonsterd. In het oosten van vlak O (het dichtst bij de Sint-Niklaaskerk) werd de westelijke afbakening aangesneden van wat een wegtracé moet zijn geweest (ca. 6.50 T.A.W.). Dit loopniveau met fragmenten Doornikse kalksteen werd afgezoomd met houten balken die door houten paaltjes op hun plaats werden gehouden en in het zwarte pakket waren geslagen. Een radiokoolstofdatering op één van de paaltjes, uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, plaatst het hout tussen 1030 en 1190.

Eén van de hypothesen was dat de Korenmarkt gegroeid is op een oude, gedempte Leiearm. Het archeologische onderzoek wees uit dat de Korenmarkt in oorsprong een laag gelegen en nat gebied was. Vanaf het midden van de 12de eeuw heeft men verschillende ontwateringgrachten gegraven om het gebied droger te maken. Nadien werden deze grachten gedempt om een plein te creëren.

afb. 19: Doorsnede van één van de afwateringsgrachten (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Zwart humeus pakket

In vlak G, zowel binnen de kerkhofmuren als er net buiten, blijken de structuren aangelegd in een zwart humeus pakket. Dit humeuze pakket bevatte, afhankelijk van de plaats, meer of minder leer, aardewerk, dierenbeenderen, visgraten en plantaardig materiaal. Buiten de toren startte het pakket op 6.91 T.A.W. Er werd een uitgebreide staalname gedaan, waarbij een deel wordt uitgezeefd tot op 0.5 mm maaswijdte en een deel bewaard voor later natuurwetenschappelijk onderzoek (afb. 20). Bij dit onderzoek naar deze zwarte laag kon gerekend worden op de medewerking van Koen Deforce (VIOE) en Dr. Anton Ervynck (VIOE). Deze staalname gebeurde over een diepte van ca. 2 m, doch de onderkant van het zwarte pakket kon door boren pas 1.5 m dieper geattesteerd worden waarna blauw zand volgde. Binnen dit pakket werd een laagje plantaardige resten aangetroffen die duidelijk geel kleurden in het zwarte profiel. Waarschijnlijk gaat het om wouw, een verfmiddel dat eveneens bij de meer noordelijke opgravingen in 1998 is aangetroffen. Uitzonderlijk was de vondst van een stuk leer waaruit twee ogen en een neus zijn uitgesneden en dat waarschijnlijk kan worden geïnterpreteerd als een kindermasker (afb. 21). Twee klein gaatjes aan de zijden van het voorwerp werden gebruikt om met behulp van een koordje of stripje leer het masker te bevestigen aan het gezicht. De stroken die onderaan zijn geknipt hadden waarschijnlijk de bedoeling om te wapperen wanneer met het hoofd werd bewogen. Het is de eerste maal dat een leren masker wordt aangetroffen in Gent, maar het is tevens een primeur voor Vlaanderen en België. Gelijkaardige vondsten zijn ondermeer in Nederland gekend maar dateren veelal uit de 14de en 15de eeuw. Het Gentse exemplaar moet worden gedateerd in de tweede helft van de 12de eeuw. Laatmiddeleeuwse bronnen geven aan dat er in de middeleeuwen ook kinderfeesten werden gehouden. De kinderen konden zich verkleeden en speelden rollenspellen. Een masker kwam daarbij natuurlijk goed van pas.

afb. 20: Staalname in het zwarte humeuze pakket (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

afb. 21: Het leren masker (Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Binnen de noordwesthoek van het kerkhofareaal werd een gelijkaardige staalname gedaan. De laag startte hier op 5.70 T.A.W.; de onderkant werd 70 cm lager bereikt. Binnenin dit zwarte pakket waren wel talrijke lensjes van groen zand aanwezig. In een voorzichtige conclusie kan gesteld dat het oorspronkelijke landschap op deze plaats een nogal steile duik nam. Waarschijnlijk gaat het hier om de oever van een voormalige Scheldearm ter hoogte van wat nu de Korenmarkt is. Tijdens de storting van het zwarte pakket, waarvoor nog geen eensluitende verklaring kan gegeven worden, moet dit nog af en toe overspoeld geweest zijn, te lezen van de groene zandlenzen in het zwarte pakket.

Naar analogie met het onderzoek in 2007 (vlak C) werd ter hoogte van de Post Plaza, maar deze keer meer naar het noorden, een vlak uitgezet (vlak J) specifiek met de bedoeling om opnieuw de zwarte laag te bemonsteren. De dikte van het pakket, evenals de diepte van de vroegere bodem zouden een beeld kunnen geven van het oorspronkelijke landschap. Er werd op twee plaatsen in het vlak bemonsterd. In de zuidwestelijke hoek bevond het zwarte organische pakket zich onder een dik pakket korrelig grijsbeige zand met kalkfragmenten (7.16-7.00 T.A.W.) en eindigde het 1.5 m lager op de vaste zandige moederbodem. Binnenin dit zwarte pakket dook plaatselijk opnieuw groen zand op tegen het noord- en westprofiel, als was tijdens de ophoging het pakket overspoeld geraakt. In de zuidoostelijke hoek van het vlak werd eveneens een staalname uitgevoerd. Hier bevond zich het zwarte pakket onder een niveau met Doornikse kalksteenfragmenten met een zandig laagje boven (7.15-6.87 T.A.W.). Waarschijnlijk gaat het hier om een soort van werk/loopniveau, aangebracht als stabiele ondergrond bovenop het zwarte organische pakket. Het zwarte pakket is over een diepte van 1 m verzameld waarna het eerste groene zand opdook. Het was niet mogelijk om uit te sluiten of dit om de oorspronkelijke moederbodem ging, dan wel om een afzetting slaag.

In conclusie kan gesteld worden dat we nog steeds niet over voldoende informatie beschikken om een duidelijke aflijning van de eventuele vroegere Leie-arm voorop te stellen. Tot nu toe hadden we het vermoeden dat de westelijke zijde van de Korenmarkt eigenlijk een eiland tussen twee armen was. Met deze reden werd ook het vlak J aan de noordzijde van de Post Plaza uitgezet. De dikte van het zwart pakket toonde echter aan dat we zeker nog niet in de buurt van een eventuele oever zaten.